
Reflexen

W.H.Th. Moehn

In de aanloop naar het schrijven van de Reflexen worden nieuws en berichten geordend en gewogen met het oog op verdere doordienking. De voorbijgegaane zomer is verre van rustig verlopen. Een regenfront dat ongekende hoeveelheden neerslag produceerde met rampzalige gevolgen voor de bewoners in de rivierdalen in het grensgebied van Duitsland, België en Nederland. Verandert het klimaat in een tempo dat nog veel hoger ligt dan wij vermoeden? Wie liever even niet nadenkt over het klimaat en over de vraag hoe wij de aarde achterlaten voor een volgende generatie, kan zich volop verdiepen in politieke beschouwingen en zich verbijsterd afvragen hoe lang het nog zal duren, voordat een nieuw kabinet zich gereedmaakt voor de traditionele fotosessie met de koning. Zou het geholpen hebben wanneer de koning een prominentere rol had behouden in de fase die volgt op de parlementsverkiezingen?

Steeds duidelijker treedt aan het licht dat de samenleving zeer verdeeld is. Om nog maar te zwijgen over het coronavirus en de maatregelen die het demissionaire kabinet tot nu toe genomen heeft om het virus in te dammen. Zijn grondrechten voldoende gewaarborgd? Een rechter moet daar een uitspraak over doen en ondertussen verheugen we ons als christelijke gemeenten dat er ruimte is gekomen voor die dingen die de corebusiness vormen van de kerk: volharden in het onderwijs van de apostelen, de gemeenschap, de gebeden, de breking van het brood. Het zal nog een aantal weken bijzonder blijven, wanneer allen die samenkomen hun stemmen verheffen om de Naam van de Heere te prijzen: 'Rust mijn ziel, uw God is Koning, heel de wereld zijn gebied.' In een moment van lofprijzing wordt het blikveld zomaar verruimd tot het hele wereldgebeuren. Maar wanneer we ons beperken tot wat zich voordoet in ons eigen leefgebied, blijkt het al hoe langer hoe moeilijker te worden een keuze te maken en te reflecteren op datgene waarover niet reeds vele anderen hun licht (hebben) laten schijnen.

Hervormd-gereformeerde theologen

Tussen al het nieuws door viel mijn oog op een advertentie van uitgeverij De Banier – we blijven boeken produceren en de leeshonger is blijkbaar niet te stillen. Niet minder dan zes forse boeken werden in één advertentie aangepre-

zen. De serie van hervormd-gereformeerde theologen is met het verschijnen van het deel van ds. L. Kievit, *Op verhoogde toon*, voltooid. Eerder verschenen werken van ds. I. Kievit (twee delen), ds. G. Boer (twee delen) en dr. A. van Brummelen (één deel). Zes boeken en vier portretten die uitnodigen tot reflectie en herinneringen oproepen aan de fraai geformuleerde zinnen waarmee dr. Van Brummelen als toenmalige voorzitter van de Gereformeerde Bond de traditionele ontmoeting met de studenten in de decembermaand opende. Aan de bezorging van deze boeken ligt de gedachte ten grondslag dat het hier een unieke hervormd-gereformeerde traditie betreft die bewaard moet worden voor het nageslacht. De vraag dient zich aan waarom het werk van juist deze theologen is geselecteerd en waarom nagelaten geschriften en artikelen van anderen niet zijn uitgegeven in deze serie. Heeft dat te maken met het hervormd-gereformeerde of speelt op de achtergrond het woord bevinding een rol? Waarom is er in deze serie geen ruimte gemaakt voor bijvoorbeeld artikelen van drs. Klaas Exalto, dr. Cornelis Graafland of dr. Albert Noordegraaf? Dr. Willem Balke, overleden op 21 januari van dit jaar, is redacteuren voor geweest en heeft tijdens zijn leven zelf reeds een aantal bundels gepubliceerd waarin vele van zijn artikelen aan een volgende generatie worden doorgegeven. Een andere vraag is of de serie hervormd-gereformeerde theologen haar weg zal vinden naar de bibliotheken-in-wording van de huidige generatie theologiestudenten? Zullen zij als voorgangers in staat zijn deze traditie door te geven in de taal en de cultuur waarin wij nu leven?

Biografie Cornelis Graafland

Op 28 mei 2021 zijn in de dorpskerk van Ameide twee boeken gepresenteerd – de biografie van prof.dr. C. Graafland van de hand van Arjan Boersma onder de titel *Tegendraads gereformeerd* en een bundel preken en opstellen over de Heilige Geest. *Geest en leven* is geredigeerd door de collega's Wim Dekker en Henk Westerhout. De opstellen en preken handelen over het leven met God. Graafland kende dat van huis uit en aan die traditie was hij innerlijk verwant. Deze verwantschap is altijd gebleven. De redacteurs van deze bundel hebben eveneens een jongere generatie op het oog, 'voor wie Graafland een naam uit het verleden is' (8). Graafland leefde uit de traditie, maar stak zijn kritiek op uitwassen en aberraties niet onder stoelen of banken. Hij heeft zich zijn leven lang ingezet om deze traditie zowel bijbels-theologisch als historisch te bevragen. Op die wijze heeft hij op een unieke wijze een hele generatie predikanten en theologen geschoold. Is zijn kritische houding reden geweest, waarom een representatieve selectie van zijn oeuvre niet is opgenomen in zo'n statige band van De Banier?

Graafland is de Utrechtse hoogleraar op wie de titel van de oratie van een

van zijn illustere voorgangers geheel van toepassing is. Gisbertus Voetius hield zijn inaugurele rede onder de titel *De Pietate cum Scientia Conjugenda* – over de verbinding van vroomheid met wetenschap. Van alle hoogleraren en docenten die ik mij voor de geest kan halen, was Graafland degene bij wie deze woorden vlees en bloed zijn geworden. Vroom en tegelijkertijd een bekwaam vakman – zo wilde hij in het leven staan. Een man bij wie de kathedder hoog in Trans II (zoals het gebouw toentertijd heette) en de kansel niet ver van elkaar verwijderd waren. In ieder geval vormden preekstoel en lesse naar geen twee werelden, maar hoorde je als student op een doordeweekse dag al iets van hetgeen ‘s zondags gezegd zou gaan worden in de gemeente waar hij zou gaan preken. Aan het leven van zijn moeder illustreerde hij hoe het geleefde geloof functioneerde. Die momenten gaven een geheel eigen gloed aan zijn colleges.

Bij de huidige omvang van de faculteiten theologie en religie in Nederland is het bijna niet meer voor te stellen hoe de situatie een kleine veertig jaar geleden in Utrecht was. De betonnen bak door Amelisweerd was er nog niet. In hoog tempo werden de bomen gekapt toen de rechter eenmaal een uitspraak had gedaan. Maandenlang werd er geheid ten behoeve van het Universitair Medisch Centrum Utrecht en het nieuwe bestuursgebouw. De A28 richting Amersfoort en Stichtse Rotonde was in één richting klaar en de andere richting was in aanbouw.

In ieder geval twee perioden van zes weken gaf Graafland jaarlijks hoorcollege voor een gehoor dat veel meer studenten omvatte dan alleen theologiestudenten. Steevast waren er meer dan honderd deelnemers aanwezig en was de grote collegezaal tot de laatste plek gevuld. Tijdens die colleges groeide zijn omvangrijke boek *Van Calvijn tot Barth*. Kernachtige uitspraken van Calvijn, een schematisch overzicht van Beza waarin de besluiten van verkiezing en verwerping inzichtelijk worden gemaakt, standpunten van de Dordtse vaders kwamen stuk voor stuk ergens op de negende of tiende verdieping voorbij en werden minutieus geanalyseerd. Spanningen kwamen aan het licht, dwarsverbanden werden gelegd, voorzichtige conclusies werden getrokken. Resultaten van zijn promovendi werden al gedeeld en we woonden in het Academiegebouw aan het Domplein de promoties van zijn leerlingen bij. Zo wijdde hij in in het brede veld van het gereformeerd protestantisme. Het waren colleges die hoog scoorden in de beoordelingen. Uiteraard lag aan de wijze waarop hij doceerde en theologiseerde een methodiek ten grondslag; waren er vooronderstellingen en werden keuzes gemaakt. Maar in het college kwamen die bij mijn weten niet ter tafel. Er waren teksten en die werden grondig onderzocht. Twee keer drie kwartier hoorcollege, regelmatig onderbroken door de vragen van degenen die voor in de

zaal zaten. Op deze wijze heeft hij een hele generatie predikanten gevormd.

Wie de smaak te pakken had, kon zich verder verdiepen gedurende de volgende fase van de studie. Tijdens de doctoraalcolleges was er ruimte om hem nog wat beter te leren kennen. In die kleinere kring merkte je wie zijn gesprekspartners waren en hoe hij zijn weg zocht in het brede veld van zijn onderzoeksgebied. Van Alexandre Ganoczy leerde hij dat Calvijn niet de maatstaf kan zijn waaraan alles gemeten dient te worden. Hier leerden we over de bril van Calvijn, de belangrijke rol van de brief aan de Romeinen voor theologie en exegese en de centrale plek van het Johannesevangelie in Calvijns theologie. Samen met de leermeester leerde je als leerling secundaire literatuur lezen en waarderen. Hier raakte ik onder de indruk van zijn kennis van de breedte en diepte van de theologie.

Bij de doctoraalfase behoorde ook het schrijven van een scriptie. Nu vraag ik me af waar hij toentertijd de tijd vandaan heeft gehaald om zoveel studenten te begeleiden bij zulke uiteenlopende thema's die zij wilden bestuderen. Graafland werkte niet op basis van een project, waarin studenten met hun scripties konden participeren. Op dit punt is er veel veranderd in een kwarteeuw. Er wordt nu gestreefd naar aansluiting bij lopend onderzoek. De methodische aspecten krijgen veel meer aandacht. Studenten volgen in groepjes eerst een serie colleges waarin zij werken aan een goed voorstel voor hun masterthesis. Wij moesten het toentertijd doen met een wel heel algemene 'Handleiding voor het schrijven van een doctoraalscriptie'. Wanneer je je iets meer wilde verdiepen, raadpleegde je ook nog Umberto Eco, *Hoe schrijf ik een scriptie*. In ieder geval kregen we veel ruimte om zelf te ontdekken hoe je je kunt verdiepen in de geschiedenis van het gereformeerd protestantisme. De metafoor van leermeester en gezelschap zou ik willen gebruiken om aan te geven hoe Graafland het vak geschiedenis van het gereformeerd protestantisme beoefend heeft. Een vademecum of handboek voor de beoefening van het vak is er niet. Maar wanneer we dit woord letterlijk vertalen, laat het precies zien hoe Graafland in de toenmalige faculteit godgeleerdheid stond en het vak beoefend heeft en zijn leerlingen gevormd heeft: *vademecum* – ga met mij.

Reflecterend op de wijze waarop hij het vak uitgeoefend heeft, ben ik tot de ontdekking gekomen dat we toentertijd eigenlijk geen weet hadden van het netwerk van vakgenoten, met wie hij in contact stond en met wie hij ideeën en inzichten uitwisselde. Over conferenties die hij bezocht hoorde je hem niet. Wat weet je van degene bij wie je in een periode van vijf jaar colleges volgde en ten slotte afstudeerde? Wanneer kun je zeggen dat je iemand 'kent'? Wanneer ben je in staat om een biografie te schrijven? Ik herinner me de tijd, waarin mijn Hilversumse collega Jurjen Zeilstra zich worstelde door de enorme hoeveelheid brieven die dr. W.A. Visser 't Hooft geschreven heeft en ken-

nisnam van het bewaard gebleven audiovisuele materiaal om zich een beeld te vormen van zijn hoofdpersoon. Het is verrassend dat niemand uit de hoek van zijn leerlingen zich gewaagd heeft aan een biografie van Cornelis Graafland. Als niet-theoloog heeft Arjan Boersma een biografie gepresenteerd die zeker haar weg zal vinden en wellicht de stimulans zal zijn voor voortgaande studie naar de theologische erfenis van deze markante hoogleeraar vanwege de Gereformeerde Bond.

Ambt

Een van de thema's waarmee Graafland zich bezig heeft gehouden is het ambt. Een thematiek die de gemoederen nog steeds bezighoudt. Dit jaar heeft de generale synode de ambtsvisie, zoals verwoord in het rapport 'Geroepen en gezonden', aanvaard als uitgangspunt voor haar beleid en verdere visieontwikkeling. De synode heeft zich uitgesproken dat er ruimte is om binnen het ambt van dienaar des Woords te differentiëren. Door deze differentiatie is het in de toekomst mogelijk dat onder bepaalde voorwaarden ook kerkelijk werkers het Woord en de sacramenten gaan bedienen. Over de concrete invulling hiervan neemt de generale synode later een besluit. De nieuwe naam die rondgaat luidt 'pastor'. Maar wie is de pastor en wat onderscheidt hem of haar van de predikant? En wat betekent dit voor de academisch geschoolde predikant? De synode heeft in september besloten een aantal werkgroepen in het leven te roepen die nader onderzoek doen en proberen nadere lijnen uit te zetten. Als eersten gaan de werkgroep vervolg ambtsvisie, de werkgroep onderzoek en de werkgroep beroepsprofielen van start. Het wachten is nu op de nadere informatie die tijdens de synodevergadering in november verstrekt zal worden. Na het schrijven van deze reflexen zal de Bond van Nederlandse Predikanten een digitale ontmoeting arrangeren voor zijn leden en aandacht schenken aan de positie en rechten van predikanten in de kerk van de toekomst. In de aankondiging wordt zelfs de vraag gesteld of er ruimte is voor predikanten in de kerk van de toekomst?

Op de grens van de millenniumwisseling heeft Graafland reeds oog gehad voor deze vragen en de vinger gelegd bij de tendensen die hij toentertijd bespeurde. 'We leven in een functionele maatschappij. Alles wordt gewaardeerd op zijn effect, wat het oplevert, wat het doet. Dit levensgevoel is ook de christelijke gemeente binnengedrongen. Je kunt dit betreuren. Of beter gezegd: door velen wordt dit betreurd. Maar het feit ligt er. En de gevolgen ervan worden steeds duidelijker zichtbaar. Dit functionele denken heeft ook de ambten in zijn greep gekregen. De gevolgen daarvan zijn eveneens te merken. Steeds dringender en tegelijk kritischer wordt de vraag gesteld: wat doen de ambtsdragers, waarom zijn ze er, wat is hun betekenis voor de gemeente,

voor haar opbouw, haar wervingskracht en haar samenbinding, haar weerbaarheid? Het blijkt, dat het steeds luider spreken over 'hét' ambt in algemene zin niet kan verhinderen, dat de concrete ambten steeds meer aan werkelijke betekenis inboeten. Ja, het lijkt wel, alsof het steeds meer beklemtonen van hét ambt als een fraaie camouflage dient voor het ontbreken van de feitelijke waarde van het ambtelijk bezig zijn in de kerk. Hét ambt geeft dan wel de suggestie, dat het om een heel bijzondere zaak gaat, maar in de praktijk van het kerkelijk leven is het steeds meer zijn betekenis aan het verliezen. Het blijkt immers, dat de gemeente steeds minder gedragen wordt door de ambten en de dragers daarvan. Ze gaat steeds bewuster haar eigen weg. Ze zoekt haar heil, waar zij zelf meent het te kunnen vinden. En ze laat steeds minder zich daarbij leiden door ambtsdragers' (*Gedachten over het ambt*, 10). Een scherpe analyse, zoals we dat van Graafland gewend zijn.

Waarom hecht de kerk aan academisch geschoolde voorgangers? Kijken we naar de bronnen van het gereformeerd protestantisme, dan speelt zeker Calvijns kritiek op de dopers en hun beroep op de Geest en het innerlijk licht een rol. Voor Calvijn staat de dienst van de verkondiging centraal, omdat door deze dienst duidelijk wordt dat God zijn kerk regeert door zijn Woord. Prediking kan niet plaatsvinden zonder het grondige, ambachtelijke werk van de exegese. Een prediker mag niet naar eigen goeddunken spreken maar moet kunnen getuigen dat hij geen eigen gedachten heeft toegevoegd. In zijn brieven vermeldt Calvijn meer dan eens dat hij zich na de avondmaaltijd terugtrok om de preek van de volgende dag voor te bereiden. In een preek uit Deuteronomium noemt hij zich 'een verwaande kwast' indien hij de kansel op zou gaan, terwijl hij tevoren geen blik in de Bijbel had geworpen en zou denken: 'God zal mij op dat moment wel iets geven om te spreken'. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat hij ook de worsteling kende om voldoende tijd te vinden voor de voorbereiding.

Aan de opleiding van toekomstige dienaren van het Woord heeft Calvijn veel waarde gehecht. In 1541 verwoordde hij reeds de wens om te komen tot een academie. Door geldgebrek konden deze plannen pas in 1559 gerealiseerd worden. In 1564 – Calvijns sterfjaar – hadden al zo'n driehonderd studenten aan de academie gestudeerd. Maar waarom zo'n nadruk op academische scholing? Van een prediker mag verwacht worden dat hij in staat is de tekst van de Bijbel zorgvuldig te exegetiseren vanuit de grondtalen. Om het woord nogmaals te gebruiken: dit is corebusiness. Vervolgens dient de tekst betrokken te worden op de actuele situatie waarin het Woord verkondigd wordt. De vereisten voor het 'Examen des pasteurs' zijn bewaard gebleven. Beide aspecten komen tijdens de toetsing gelijkelijk aan bod.

De Heilige Geest verbindt de ambtelijke verkondiging en de leden van de

gemeente. De Geest is namelijk niet alleen aan predikanten, maar ook aan de gemeenteleden geschonken. Dezelfde Geest die de gave geeft om uit te leggen en toe te passen, verleent ook de gave om te ontvangen en kritisch te luisteren. Ambtsdrager en gemeentelid zijn beiden afhankelijk van de doorwerking van de Heilige Geest. Ambtelijk tegenover en gezamenlijke afhankelijkheid van de inspiratie door de Geest blijven op deze wijze in bijbels evenwicht. Soortgelijke gedachten treffen we aan bij Zwingli. Er is geen zogenaamd *character indelibilis*, dat eenmaal bij de bevestiging in het ambt ontvangen wordt en dat onderscheid zou maken tussen ambtsdragers en gemeenteleden. Er is alleen een onderscheid dat berust op de bekwaamheid en het gezag om Gods Woord uit te leggen. De prediker is wel afgezonderd van de gemeente, maar dat is om dienstbaar te zijn aan de verkondiging van het Woord in de gemeente. Er is sprake van een wederkerige relatie, omdat de Geest die de prediker in staat stelt het Woord te verkondigen, ook in de gemeente woont, waardoor de gelovigen in staat zijn te onderscheiden of de waarheid wel of niet verkondigd wordt.

Graafland eindigt zijn lijvige studie over het ambt met de woorden: ‘Mijn boek moet dus wel worden gezien als een torso. Het is nog niet af. Maar het belangrijkste is wel in principe gedaan: luisteren naar wat de woorden van de Schrift ons leren over de gemeente en haar gaven, met het oog op een bijbelse heroriëntatie van ons kerkelijk ambt’ (334). Ik voeg daaraan toe: en luisteren naar de stemmen uit verleden en heden van hen die voor ons geworsteld hebben om een tekst als Efeze 4:11-13 te vertalen naar de praktijk van kerk en gemeente: ‘En Hij heeft sommigen gegeven als apostelen, anderen als profeten, weer anderen als evangelisten en nog weer anderen als herders en leraars, om de heiligen toe te rusten, tot het werk van dienstbetoon, tot opbouw van het lichaam van Christus, totdat wij allen komen tot de eenheid van het geloof en van de kennis van de Zoon van God.’

Personalia

In de achterliggende maanden zijn er verschillende benoemingen geweest en konden niet minder dan zeven promotietrajecten afgerond worden.

Aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam is dr. Bart Wallet benoemd tot hoogleraar Joodse studies. Zijn onderzoeksterrein is de vroegmoderne en moderne Joodse geschiedenis, in het bijzonder in Amsterdam. Wallet was directeur van het HDC Centre for Religious History aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. In zijn plaats is dr. Fred van Lieburg benoemd. Hij zal zich bezighouden met de ontsluiting van teksten en bronnen met behulp van digitale methoden.

Dr. Albert Clement bekleedt per 1 september voor een dag per week de nieuwe leerstoel theologie en muziek aan de TUA. Hij zal zich bezighouden

met interdisciplinair onderzoek op het gebied van de relatie tussen theologie en muziek.

Op maandag 27 september heeft dr. Koert van Bekkum in Leuven tijdens de opening van het nieuwe academisch jaar van de ETF zijn inaugurele rede uitgesproken over 'But as for Me and My House, We Will Serve YHWH.' Joshua 24 and Christian Theology in a Context of Religious Plurality.

Van harte wens ik de hoogleraren vreugde en zegen toe bij het werk dat zij gaan verrichten op de leerstoel die zij bekleden.

Op 21 mei promoveerde aan de PThU, vestiging Groningen, Berdine van den Toren-Lekkerkerker. De titel van haar proefschrift is: *Community as Mission. The Church Mission Society as Gift and Call in an Individualised and Globalised World*. Promotores: dr. Henk de Roest (PThU) en dr. Kirsteen Kim (Fuller Theological Seminary).

Dirk Baarsen promoveerde op 10 september (in Urker dracht) aan de VU op het proefschrift *Sporen van Comries rechtvaardigingsleer. Een onderzoek naar de receptie van de rechtvaardigingsleer van Alexander Comrie (1706-1774) in de gereformeerde gezindte in Nederland in de twintigste eeuw*. Promotor was dr. W. van Vlastuin samen met dr. A. Goudriaan.

Aan de TUA promoveerde op 24 september Changyun Choi op de dissertatie *Herman Bavinck and John Calvin on the Doctrines of the Trinity and the Image of God: A Comparison*. Promotor: dr. A. Huijgen.

Op 29 september is Jos de Weerd aan de VU gepromoveerd op *The Veluwe reformed: Regional power shift and religious change in the sixteenth century*. Zijn promotor is dr. F. van Lieburg.

Jan van 't Spijker is op 1 oktober gepromoveerd op *To participate in God's mission. Looking for an ecclesial structure to be a witnessing church today*. Hij verrichtte zijn onderzoek aan de TUA onder begeleiding van dr. A. Huijgen.

Op 7 oktober promoveerde aan de TUA Carol Leonard op *Gordon J. Spykman's 'New Paradigm': A Proposal for Renewed Theological Method in the Reformed Tradition,* analyzes Gordon J. Spykman's (1926-1993) theological contributions as presented primarily in his *Reformational Theology: A New Paradigm for Doing Dogmatics* (1992). Promotor: dr. G.C. den Hertog.

Kees van Dam promoveerde op 14 oktober aan de VU op *Christ Coming Home – Kwame Bediako's Oeuvre as an 'African Christianity Project*. Promotores: dr. E.A.J.G. van der Borght en dr. E.V. Tolstoj.

Een hartelijke felicitatie aan het adres van de doctores en degenen die hen begeleid hebben op de kortere of langere reis naar de voltooiing van hun studie. We wensen de kracht en energie toe om een bijdrage te blijven leveren aan het theologisch onderzoek, en dat zij hun expertise dienstbaar kunnen maken voor hun dienst in de kerk en de theologie in binnen- en buitenland.